

Tomasz Sosnowski, Wioleta Danilewicz

Uniwersytet w Białymstoku

Strategie i mechanizmy budowania ładu społecznego (podstolik 3)

Wprowadzenie

W Polsce szczył się radykalnymi zmianami ideologicznymi, gospodarczymi, stworzonymi warunkami do wolności. Wraz z nimi pojawiły się nowe szanse rozwoju, ale także problemy, które wcześniej miały inny charakter lub nie występowały. Coraz częściej zmianom towarzyszą nastroje, zachowania i działania wynikające z partykularyzmu, nacjonalizmu, homofobii. Mają wpływ na zachowania społeczne oraz na przejawy różnorodnych form aktywności destrukcyjnej dla ładu społecznego. A przecież w systemie demokratycznym szczególne znaczenie muszą mieć zasady i wartości, takie jak: wolność, odpowiedzialność, suwerenność, partnerstwo, patriotyzm, pomocniczość, partycypacja, solidarność, sprawiedliwość społeczna. Zasady te tworzą ład społeczny, niezbędny do zapewnienia istnienia, trwania i rozwoju zbiorowości jako całości. Dlatego podczas VI Zjazdu Pedagogów Społecznych (Poznań 2018) celem pracy w grupie trzeciej (moderowanej przez prof. dr. hab. Tadeusza Pilcha oraz dr. hab. prof. UwB Wioletę Danilewicz) była diagnoza bieżących zagadnień i problemów społecznych z perspektywy pedagogiki społecznej, skupiona wokół refleksji nad *Strategiami i mechanizmami budowania ładu społecznego*. W tak określonym celu debaty mieścił się szeroko rozumiany system wartości i celów społecznych gwarantujących dobrostan człowieka i obywatela, mechanizmy ładu społecznego realizowane i gwarantowane przez władze publiczne.

Moderatorzy spotkania zaproponowali dyskusję wokół pytań:

- jakie powinności spoczywają na poszczególnych podmiotach życia społecznego (prawne, organizacyjne, instytucjonalne i in.) w zakresie budowania ładu społecznego?
- jakie fundamentalne wartości powinny być obecne i gwarantowane w życiu zbiorowym wspólnoty i w życiu indywidualnym człowieka?
- jaka jest rola nauczycieli akademickich w budowaniu ładu społecznego? czy i jakie są granice jego zaangażowania społecznego i czego one dotyczą?

Przebieg strategii i mechanizmów budowania ładu społecznego

W dyskusji kierowano się zasadą konieczności uwzględnienia różnych punktów widzenia i interpretacji, jednak z uwzględnieniem podstawowej idei pracy – ukazanie aktualnych zjawisk, procesów społecznych oraz ich uwarunkowań z punktu widzenia zainteresowań pedagogiki społecznej.

Niektóre wypowiedzi miały charakter dialogowo-refleksyjny, inne opierały się na prowadzonych wynikach badań. Jeszcze inne prezentowały przykłady służące profesjonalizacji metod wspierania poszczególnych osób i grup. Interesującym elementem wrześnieowego spotkania stały się przykłady doświadczeń społecznych. Jednym z nich było *zdrowie publiczne* traktowane jako element kapitału społeczno-kulturowego społeczeństwa. Zwrócono uwagę m.in. na fakt, że zdrowie publiczne nie jest sumą zdrowia społeczeństwa, lecz należy je postrzegać jako wartość ponadczasową, uniwersalną. Zdrowie buduje kondycję społeczeństwa, gdyż zdrowe społeczeństwa osiągają w większym zakresie sukces w różnych dziedzinach życia. Państwo jest więc zobowiązane do monitorowania zdrowia oraz tworzenia warunków do niwelowania istniejących nierówności. Egzemplifikacją niedostatków w tym zakresie (spośród wielu wymienionych) jest brak medycznej opieki w szkołach, co wiąże się z ograniczeniami w systemie opieki zdrowotnej nad dziećmi. Uczestnicy dyskusji wyraźnie stwierdzili, że medycyna w coraz większym stopniu stała się skomercjalizowana. Po likwidacji systemu opieki medycznej w szkołach w latach 80. XX w., nie zdołano tego systemu odbudować. Ponadto stwierdzono, że edukacja zdrowotna wciąż jest bardzo słabo reprezentowana w programach szkolnych, co w społeczeństwie o niskim poziomie wiedzy o zdrowiu jest wyraźnym zaniedbaniem.

Kolejnym zagadnieniem wyróżnionym podczas obrad trzeciej grupy dyskusyjnej był problem ministerialnej próby „eliminacji” *dzieci o szczególnych potrzebach edukacyjnych z powszechnej edukacji szkolnej*. Uznano, że stosunek do osób, a do takich trzeba zaliczyć rodziny i dzieci z niepełnosprawno-

ścią, jest głównym świadectwem kultury i poziomu humanitaryzmu państwa i jego organów, a w Polsce wciąż są one niedostateczne. Dlatego stwierdzono, że dotychczasowa praktyka stwarzała w miarę elastyczny system nauczania dzieci niepełnosprawnych w domu i w szkole. Szkolne nauczanie miało więc sens we wszystkich wymiarach dzieci z niepełnosprawnością oraz w normie rozwojowej, a w wielu przypadkach nabierało sensu edukacyjnego i wychowawczego dla wszystkich uczestników takiej wspólnoty. Wykluczenie dzieci o szczególnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych ze środowiska rówieśniczego i edukacyjnego to zamykanie przed nimi szansy na rozwój w wielu sferach życia.

Kolejną grupą zagrożoną wykluczeniem, na którą zwrócono uwagę podczas prowadzonych dyskusji, były *osoby starsze*. Ten wątek dyskusji ukazał potrzebę budowania społecznej spójności i dialogu międzygeneracyjnego. Podkreślano, że polscy seniorzy dość często są skazani na życie w społecznej izolacji. Zauważono, że Polska należy do państw, w których proces starzenia się społeczeństwa należy do najszybszych w Europie, więc można spodziewać się, że w najbliższych latach odsetek osób w wieku 65+ będzie znacznie wyższy. Podobne trendy prognozowane są dla całej Europy. Stwierdzono, że zadaniem społecznym jest walka z przyczynami wykluczenia tych osób z różnych obszarów życia społecznego oraz przygotowanie młodszych pokoleń do współpracy z „nowym seniorem” – aktywnym, uczącym się, poszukującym.

Dyskusja prowadzona była także wokół zagadnień dotyczących *profesjonalistów społecznych oraz procesu aktywizacji i integracji środowiska*. Podkreślano, że wsparcie społeczne to przede wszystkim pomoc dostępna jednostce lub grupie w sytuacjach trudnych, przełomowych, których samodzielnie nie są w stanie przezwyciężyć. Dostrzeżono, że organizacja pomocy doraźnej człowiekowi w środowisku lokalnym (która wprawdzie w Polsce jest realizowana), lecz nie rozwiązuje skomplikowanej, wielowarstwowej – trudnej sytuacji osób potrzebujących. Ważny jest przemyślany i spójny kierunek działań pomocowych organizowanych w środowisku lokalnym oparty na mądrym współdziałaniu instytucji rządowych i pozarządowych. Podkreślano, że niezbędne jest inicjowanie środowiskowych sił społecznych, które powinny być ukierunkowane na lokalną działalność społeczną. Czynności wspierające np. rodziny problemowe mogłyby wówczas mieć charakter oparty na lokalnych inicjatywach (przy zaangażowaniu profesjonalistów). Takie inicjatywy pozwoliłyby budować społeczeństwo otwarte na potrzeby innych osób, dostrzegające i wspierające je. Uznano, że działania podejmowane przez pedagogów powinny zmierzać w kierunku pomocy świadczonej człowiekowi w środowisku jego życia – w rodzinie oraz środowisku lokalnym, jako szczególnym typie środo-

wiska wychowawczego. Stwierdzono ponadto, że należy na nowo zinterpretować kategorię środowiska lokalnego, w którym uwzględnii się gotowość do wspólnotowej pracy. Gotowość ta, stwierdzono, powinna wynikać ze świadomością uczestnictwa. Taka postawa daje możliwość budowania nowego ładu społecznego bądź przekształcania już istniejącego. Istnieje więc pilna potrzeba inicjowania działań zmierzających do angażowania się Polaków w działania społeczne, zainteresowania istniejącymi inicjatywami oraz budowania nowych. Wszak Helena Radlińska pisała, że „nie ma osób, grup, czy środowisk, które by nie posiadały pozytywnych sił lub ich zadatków [...] należy do istniejących sił dotrzeć, wyzwolić je i ukierunkować”. Jest to istotne wskazanie na rolę tzw. wolontariuszy służby społecznej pracujących w środowisku lokalnym i wspierających człowieka potrzebującego tego wsparcia. Tym bardziej nasza – pedagogów – uwaga powinna być skupiona na młodych ludziach, którzy „zarażeni” ideą służby społecznej, będą odczuwać współodpowiedzialność za siebie i innych w ich bliskiej i dalszej przestrzeni życia.

W dyskusji podano przykład badań prowadzonych wśród studentów kierunku pedagogika, z których wynika, że np. kierują się stereotypowym postrzeganiem aktualnych zjawisk i problemów społecznych, np. w kwestii kryzysu migracyjnego. Dlatego pojawiła się oczywista konstatacja, że w budowaniu ładu społecznego niezbędną rolę pełni edukacja. W raporcie opracowanym na potrzeby UNESCO, w ramach prac Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku zauważono, że nie jest możliwie całkowite wyeliminowanie postawy związanej z brakiem rozumienia innych ludzi, ale można ją zdecydowanie ograniczyć. Z tego powodu Międzynarodowa Komisja do Spraw Edukacji dla XXI zwróciła szczególną uwagę na jeden z czterech filarów edukacji: uczyć się, aby żyć wspólnie z innymi – poprzez poszerzanie wiedzy o innych społeczeństwach, historii, tradycji, duchowości, tolerancji oraz nauki współdziałania i rozwiązywania nieuniknionych konfliktów (Nikitorowicz 2009, s. 187). Edukacja musi (a nie tylko powinna) pomóc w uświadomieniu złożoności świata i nabyciu wiedzy o „nowym – starym” świecie; w rozwijaniu postawy empatii, szacunku, świadomości rozumienia złożoności doświadczeń i postaw innych, otwartości na nich.

Mówiąc o potrzebie zmian w obszarze edukacji, należy nieustannie wskazywać jej istotne zadania. Powinna ona świadomie wprowadzać młodego człowieka w świat wartości, przygotowując go tym samym do pełnego, wartościowego kontaktu z drugim człowiekiem; do dbałości o rozwój globalnego i równocześnie humanistycznego myślenia współczesnych uczniów. Istotne jest więc znaczenie edukacji w nowej rzeczywistości globalnej, w budowaniu światowego obywatelstwa (Kubiak-Szymborska 2002, s. 34), które powoduje,

że człowiek doświadczający przestrzeni globalnej może być obywatelem danego państwa. Umiejętność patrzenia na drugiego człowieka z jego perspektywy może pozwolić na uniknięcie niezrozumienia, odrzucenia, wrogości. Tak rozumiana edukacja przyczyni się do budowania postaw akceptacji, zrozumienia i tolerancji¹.

W dyskusji uznano, że na wszystkich etapach edukacji znaczącą rolę pełnią nauczyciele, w tym nauczyciele akademicy, którzy wiedzą, działaniem, emocjonalnym stosunkiem wobec człowieka i jego potrzeb kształtują postawy studentów – przyszłych nauczycieli, pracowników socjalnych, animatorów, rodziców, obywateli. Taka postawa – mądra, otwarta, oparta na ponadczasowych wartościach – jest szczególnie ważna i potrzebna w dobie aktualnych problemów społecznych: lokalnych i globalnych. Nauczyciel może stać się – powinien stać się – mistrzem, który w mądry sposób wskaże młodemu człowiekowi wartości niezbędne w jego dalszym życiu i pracy z dziećmi, młodzieżą.

Pedagodzy społecznie zaangażowani

Pomimo rozwoju w wielu sferach życia, istotą indywidualnego losu człowieka wciąż jest jego niestabilne położenie, niepewny los. Jest to także enigmatyczność związków przyczynowych między zagrożeniem człowieka i jego otoczenia a siłami, które do sytuacji deprivacji bądź wykluczenia prowadzą. Dlatego pedagodzy społeczni mogą poszukiwać i dostarczać wiedzy wynikającej z rozpoznania otoczenia w różnych jego wymiarach. Mają kwalifikacje do rozpoznawania istoty zagrożeń i ich przyczyn, aby odnajdować ich naturę w strukturach i procesach globalnych. Tadeusz Pilch, odnosząc się do podstawowej idei pedagogiki społecznej, stawia pytanie dotyczące tego czy człowiek może w sytuacji, w której świat jest kształtowany przez nieokreślone siły, kreować pożądane z punktu widzenia ogólnoludzkiego humanizmu działania naprawcze, tym samym wpływać na świat wedle własnych ideałów (szerzej: Pilch 2008). Odpowiedzi na to pytanie doszukuje się w aktualnych zadaniach dla pedagogiki społecznej. Są to zadania wewnętrzne, które skierowane są ku rozwojowi pedagogiki społecznej jako dyscypliny naukowej poprzez rozwój jej tożsamości przedmiotowej. Jest to także obszar aktywności normatywno-aksjologicznej pedagogów społecznych. Zadaniem w tym obszarze jest diagnoza społecznej rzeczywistości oparta na wnikliwym rozpoznaniu, opisie i ocenie,

¹ Źródło: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf (data pobrania: 28.12.2012).

projektowaniu działań oraz osobistym zaangażowaniu. Jest to także tworzenie warunków życia, czyli orientacja pragmatyczna, najbardziej pierwotna reguła pedagogiki społecznej, wskazująca na potrzebę budowania świata własnymi siłami, w duchu humanistycznych ideałów, często wbrew narzuconym modnymi trendami (Pilch 2008).

Podjęta, wielowątkowa dyskusja doprowadziła jej uczestników do kolejnej konstatacji – budowanie ładu społecznego musi opierać się na istnieniu takiej wspólnoty, która zapewni jednostce poczucie bezpieczeństwa, stabilności, komfortu; pozwoli na budowanie społeczeństwa obywatelskiego jako gwarancji ochrony przed nieodpowiedzialnością i nadużyciami, między innymi władzy. Uczestnicy przyjęli zasadę konieczności reagowania właściwymi dla siebie środkami na zjawiska, które naruszają ład społeczny lub godzą w ważne dla społeczeństwa wartości. Uznano, że wszelkie dramatyczne wypaczenia ładu społecznego w Polsce biorą się z nieobecności obywateli w życiu publicznym; z braku zaangażowania i partycypacji.

Przykładem inicjatywy, która zasługuje na szczególną uwagę jest działanie Stowarzyszenia Ruch Pedagogów Społecznie Zaangażowanych, do którego spontanicznie zapisała się liczna grupa uczonych ze wszystkich uczelni w Polsce oraz wielu nauczycieli i pracowników placówek i instytucji wychowawczych. Członkowie Stowarzyszenia zabierają głos w każdej sprawie, której istota sprzeciwia się uniwersalnym normom prawa, sprawiedliwości i humanitaryzmu. „Kto bowiem milczy – ten wyraża zgodę; kto nie protestuje – ten popiera!” (Pilch 2018). Od grudnia 2015 roku z inicjatywy jego założyciela Tadeusza Pilcha, przekazywane są apele kierowane np. do decydentów w sprawach wymagających interwencji, zmiany, uwagi. Celem Stowarzyszenia jest upowszechnianie i umacnianie zasad sprawiedliwości społecznej, humanitarnych wartości życia społecznego oraz wpływanie na przyjazne ludziom i pożyteczne dla kraju kierunki rozwoju społecznego, politycznego i gospodarczego. Przyjęte cele realizowane są przez:

- indywidualne zaangażowanie członków we wszelkie lokalne działania mające na celu podwyższanie jakości życia, kultury stosunków międzyludzkich, doskonalenia działalności instytucji życia publicznego;
- zbiorowe pobudzanie i organizowanie postaw i akcji obywatelskich skierowane na dobro społeczności lokalnej; podejmowanie inicjatyw wspomagających pożądane procesy wychowawcze służące rozwojowi dzieci i młodzieży;
- ogólnokrajowe (z racji dysponowania potencjałem naukowym) podejmowanie badań, analiz i diagnozowanie wszelkich zjawisk zagrażających człowiekowi, zbiorowościom i wartościom, które są cenione przez

społeczeństwo i służą dobru publicznemu; wszelkie diagnozy i wynikające z nich konsekwencje będą upowszechniane oraz kierowane do władz publicznych z postulatami ich rozpatrzenia i wdrażania (Regulamin...).

Działalność stowarzyszenia, podejmowanie przez ludzi zaangażowanych różnych inicjatyw na rzecz społeczeństwa i budowania ładu społecznego zmierza do sytuacji, w której obojętność i bezradność zostaną powstrzymane. Alarmuje ono w sytuacji, gdy rzeczywistość może przyczynić się do niesprawiedliwego porządku społecznego i socjalnego; ułomności ładu społecznego, który powinien być oparty na fundamentalnych, niezmiennych wartościach.

Uczestnicy dyskusji VI Zjazdu w ramach prac grupy 3 podkreślali potrzebę tworzenia warunków do integracji środowiska pedagogów społecznych, w wyniku której nastąpi dalszy rozwój tej dyscypliny. Moderatorzy zwrócili uwagę na fakt, że przemiany zachodzące w globalnym świecie, ale również we współczesnej Polsce, tworzą nową rzeczywistość społeczną i nowe warunki życia – z jednej strony, stwarzając szanse dla prawidłowego rozwoju człowieka, z drugiej zaś, stają się istotnym zagrożeniem w jego codziennym funkcjonowaniu. Stwierdzono, że istnieje potrzeba ukazania dotychczasowego, chlubnego dorobku pedagogiki społecznej w Polsce, jej tożsamości oraz szczególnej misji społecznej jaką pełniła w zróżnicowanych warunkach. Najważniejszą jednak potrzebą jest zrozumienie i upowszechnienie jej aktualnych wyzwań wynikających z nowych problemów i zagrożeń społecznych, których źródłem jest współczesność, a szczególnie dotyczy to budowania społeczeństwa obywatelskiego.

Uznaliśmy, że jednym z najważniejszych zadań pedagogów społecznych jest aktywne włączenie się w budowanie ładu społecznego rozumianego jako stan funkcjonowania i przebiegu zachowań człowieka, który zapewnia istnienie, trwanie i rozwój zbiorowości jako całości, całości naszego państwa. Uważamy, że państwa są bogate bogactwem swoich obywateli (Frysztacki, Sztompka 2012). Jego niezbędnym elementem są siły dające podstawy do kreatywności w różnych wymiarach, a zwłaszcza dotyczące świadomości społecznej, mentalności, postaw, wartości. Taki kapitał praktycznie wyraża się w mechanizmach działania społeczeństwa obywatelskiego. Tworzenie i modelowanie społeczeństwa obywatelskiego to wielkie współczesne wyzwanie dla pedagogiki społecznej i dla pedagogów społecznych, pracowników socjalnych, dla sił społecznych – jak nasza dyscyplina nazywa świadome, zorganizowane zbiorowe działania w celu ochrony człowieka zagrożonego i budowaniu pożądanego ładu społecznego. W tym ważnym zadaniu – pedagodzy społeczni znajdują swoje miejsce, odczytują swoją misję, wykorzystując dobre tradycje naszej dyscypliny naukowej i aktualne doświadczenia.

Literatura

- Frysztański K., Sztompka P. (red.), (2012), *Polska początku XXI wieku: przemiany kulturowe i cywilizacyjne*, Warszawa.
- Kubiak-Szyborska E. (2002), *Edukacja wobec „bycia globalizowanym” i życia we współczesnej megalopolis*, [w:] *Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji*, U. Ostrowska, A.M. de Tchorzewski (red.), Bydgoszcz.
- Nikitorowicz J. (2009), *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa.
- Pilch T. (2008), *Pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, „Pedagogika Społeczna”, nr 4.
- Pilch T. (2018), „Biuletyn Stowarzyszenia Ruch Pedagogów Społecznie Zaangażowanych” nr 6. Regulamin Stowarzyszenia Ruch Pedagogów Społecznie Zaangażowanych.

Źródła internetowe

- http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf (data pobrania: 28.12.2012).
- http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf (data pobrania: 28.12.2012).